

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Рівненський державний гуманітарний університет

**ФІЛОСОФІЯ.
ПЕДАГОГІКА.
СУСПІЛЬСТВО**

Збірник наукових праць РДГУ

Випуск 2

Засновано у 2011 році

Рівне – 2012

УДК 1+37+316.3
ББК 87+74+60
Ф-561

Рецензенти: **Закович М. М.** – д. філос. н., професор кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Лісова С. В. – д. пед. н., професор, директор Інституту педагогічної освіти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука, дійсний член АПСН;

Троян С. С. – д. і. н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету

Ф-561 **Філософія. Педагогіка. Суспільство :** Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 2. – Рівне : видавець О. Зень, 2012. – 399 с.

ISBN 978-617-601-024-1

Концепція збірника базується на науковій актуалізації методологічних засад гуманітарного знання і висвітленні духовно-практичного потенціалу наук про людину і суспільство. Розрахований на фахівців гуманітарних і соціально-політичних наук.

УДК 1+37+316.3
ББК 87+74+60

ISBN 978-617-601-024-1

© Рівненський державний
гуманітарний університет, 2012

Головний редактор:

Шугаєва Л. М. – д. філос. н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету

Редакційна колегія:

Булига І. І. – к. філос. н., доцент кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету (відповідальний редактор).

Вербець В. В. – д. пед. н., професор, декан художньо-педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Гон М. М. – д. політ. н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету.

Докаш В. І. – д. філос. н., професор, завідувач кафедри соціології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Дем'янюк Т. Д. – к. пед. н., професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету, заслужений працівник освіти України.

Дичківська І. М. – к. пед. н., доцент, професор кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету, член-кореспондент АПСН (відповідальний редактор).

Жилюк С. І. – д. і. н., професор, завідувач кафедри релігієзнавства Національного університету «Острозька академія»

Литвиненко С. А. – д. пед. н., професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Малафійк І. В. – д. пед. н., професор, завідувач кафедри загальної і соціальної педагогіки та акмеології Рівненського державного гуманітарного університету, член-кореспондент АПСН.

Павелків Р. В. – д. психол. н., професор, академік Академії наук Вищої школи України, директор Інституту психології та педагогіки, проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, заслужений працівник освіти України, відмінник освіти України.

Пальчевський С. С. – д. пед. н., професор, професор кафедри загальної педагогіки та акмеології Рівненського державного гуманітарного університету, заслужений учитель України.

Петренко О. Б. – д. пед. н., доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Поніманська Т. І. – к. пед. н., професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету, член-кореспондент АПСН, відмінник народної освіти України.

Постоловський Р. М. – к. і. н., професор, ректор, завідувач кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук, член-кореспондент АПСН.

Саух П. Ю. – д. філос. н., професор, академік Академії наук Вищої школи України, почесний академік Міжнародної кадрової академії, ректор, завідувач кафедри філософії, Житомирського державного університету імені Івана Франка, заслужений працівник освіти України.

Стоколос Н. Г. – д. і. н., професор, завідувач кафедри філософії і соціальних наук Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

Швецова-Водка Г. М. – д. і. н., професор, професор кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету.

Яроцький П. Л. – д. філос. н., професор, головний науковий спеціаліст Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

*Друкується за рішенням Вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
Протокол № 7 від 27 січня 2012 р.*

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 17745-6595Р

Адреса редакції:
кафедра філософії, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027

ЗМІСТ

<i>Бабак І. В.</i>	9	Феноменологія національної та етнічної ідентичності в контексті розвитку самосвідомості особистості
<i>Докаш В. І.</i>	17	Предестинаційна есхатологія Якова Армінія
<i>Ліщук Н. Д.</i>	25	Екзистенційні мотиви вибору конфесійної належності віруючими пізньопротестантських напрямків
<i>Мельничук М. С.</i>	36	Філософсько-релігієзнавчий аналіз модернізаційних тенденцій у мистецтві сучасного протестантизму
<i>Мельничук Ю. І.</i>	46	Православна проповідь як соціокультурне надбання українського народу
<i>Мишков В. Я.</i>	57	Старообрядницька полемічна література XVIII століття та її філософський зміст
<i>Коберник Н. І.</i>	68	Соціально-культурні передумови формування світогляду Кирила і Мефодія
<i>Руденко Н. М.</i>	78	Проблема не насилля в християнстві
<i>Шугаєва Л. М.</i>	85	Основні тенденції розвитку релігій у глобалізованому світі
<i>Шамсутдинова-Лебедюк Т. Н.</i>	95	Сучасні взаємовідносини чоловіка й жінки в ісламі
<i>Шевчук К. С.</i>	107	Основна проблематика творчості Георгія Челпанова Київського періоду

Педагогіка

<i>Вербець В. В.</i>	121	Феноменологічні засади духовності студентської молоді
<i>Дзюбишина Н. Б.</i>	133	Реформування освіти у контексті чеського національно відродження (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)
<i>Доманюк О. М.</i>	143	Форми роботи дошкільного навчального закладу та сім'ї з проблеми соціального розвитку дітей дошкільного віку у теорії та практиці дошкільної освіти
<i>Кокарева А. М.</i>	153	До проблеми особливостей організації навчального процесу в умовах кредитно-модульної підготовки
<i>Литвиненко С. А., Павелків К. М.</i>	160	Формування рефлексивної культури у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя
<i>Мисик І. Г.</i>	170	Об особенностях института непрерывного образования в Украине
<i>Мишкарьова С. В.</i>	185	Організаційні засади діяльності православних братств у Західній Україні у міжвоєнний період 1921-1939 рр.
<i>Нечипорук Л. І.</i>	194	Діалог у комунікативній діяльності особистості як соціальна вимога XXI століття
<i>Пальчевський С. С.</i>	204	Проблеми змісту освіти у світлі її сучасної філософії

<i>Петрук Л. П.</i>	212	Формування мисленнєво-мовленнєвої культури фахівців гуманітарного профілю у процесі вивчення курсу «Риторика»
<i>Руденко В. М.</i>	220	Педагогічна рефлексія культури в умовах глобалізації освіти
<i>Смолінчук Л. С.</i>	230	Роль і місце тестування у системі методів оцінювання якості освіти
<i>Сорочинська Т. А.</i>	237	Формування засад моральної культури радянського вчителя у педагогічних закладах Рівненщини (1939-1950-ті рр.): історико-педагогічний дискурс
<i>Тадєєва І. М.</i>	247	Виховання гуманних якостей обдарованих дітей молодшого шкільного віку
<i>Тимочко І. Б.</i>	258	Створення народних бібліотек-читалень як один із напрямків просвітницько-громадянської діяльності православних братств Волинського краю (друга половина XIX – початок XX століття)

Суспільство

<i>Гон М. М.</i>	269	Особливості формування української історичної пам'яті в час демократичного транзиту
<i>Грипич С. Н.</i>	286	Інформатизація сучасного суспільства: стан, проблеми, перспективи
<i>Десятничук І. О.</i>	298	Свобода слова та вплив громадської думки у Чехословаччині періоду «Празької весни»

<i>Лукомська О. І.</i>	310	Державні важелі регулювання банківської інвестиційної діяльності в Україні
<i>Павелків Р. В.</i>	324	Розуміння морального розвитку особистості у руслі психологічної парадигми
<i>Пержун В. В.</i>	339	Соціальна солідарність як чинник консолідації українського суспільства
<i>Ступницька Н. І., Ступницький В. В.</i>	350	Філософія теледозвілля як відображення української економіки
<i>Филипович Л. О., Гаврілова Н. С.</i>	360	Релігійна освіта в Україні: стан і перспективи
<i>Шкрібляк М. В.</i>	373	Історіософський аналіз архівних джерел про роль та місце «світського елемента» у суспільно-релігійних процесах Берестейського та Постберестейського періодів
<i>Ямницький В. М.</i>	388	Духовність особистості: психологічний підхід

роках: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Сейко Наталія Андріївна. – К., 1999. – 195 с.

13. Шип Н. А. Церковно-православний рух в Україні (початок ХХ ст.) / Н. А. Шип. – НАН України; Інститут історії України. – (Історичні зошити). – К., 1995. – 66 с.

УДК 159.9:316. 454.52

Нечипорук Л. І.

ДІАЛОГ У КОМУНІКАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНА ВИМОГА ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті обґрунтовується важливість діалогічного підходу в організації комунікативної взаємодії як соціальної цінності суспільства ХХІ століття, вирізняються засоби, форми і методи його реалізації в соціокультурному просторі школи.

Ключові слова: діалогічний підхід, соціокультурний простір, комунікативна культура.

В статье обосновывается важность диалогического подхода в организации коммуникативного взаимодействия как социальной ценности общества XXI столетия, рассматриваются средства, формы и методы его реализации в социокультурном пространстве школы.

Ключевые слова: диалогический подход, социокультурное пространство, коммуникативная культура.

The article based on the importance of dialogue approach the organization of communicative cooperation as a social value the society of the XXI century, some means, forms and methods of its realization in the educational sphere of school.

Key words: dialogic approach, socialand-cultural space, communicative culture.

Постановка проблеми. Зіткнення людства із проблемами, що загрожують самому існуванню, спонукало до усвідомлення, що воно живе в єдиному взаємопов'язаному світі, і збереження цього

світу є найважливішим завданням, яке коли-небудь стояло перед людством. Перспективи подальшого розвитку цивілізації вбачаються у шляху духовно-моральної еволюції, зокрема, формуванні культури спілкування як гармонійного поєднання інтересів – особистісних, інших людей, суспільства в цілому, культур, природи. І таку гармонізацію індивідуального, етнокультурного та вселюдського рівнів комунікації забезпечує діалог, що є всезагальним засобом оптимальної організації й розвитку життєдіяльності на Землі – від біологічного рівня до соціального і особистісного.

Сучасна школа – це центр соціокультурного простору, де здійснюється підготовка випускника школи до інтеграції в сучасну соціальну систему, освоєння ним знань, соціальних норм і світоглядних цінностей. І від того, як складеться процес його взаємодії з оточуючою дійсністю, наскільки відношення до зовнішнього середовища (природного і соціального) буде регулюватися розумінням причетності до глобальних проблем в історично новому соціокультурному контексті, залежить, в кінцевому результаті, життя на планеті. Тому формування діалогічного стилю взаємодії школяра із самим собою, іншими, природою, спрямування на спілкування й інтелектуальні зв'язки на такому моральному рівні, коли їх інтереси були б гармонійно пов'язані з інтересами інших людей і природи у рамках духовної й моральної цілісності, є одним із важливих завдань діяльності сучасної школи.

Аналіз наукових досліджень. Аналіз наукових публікацій засвідчує, що проблемі діалогічної комунікації – міжособистісної, міжкультурної, міжцивілізаційної – приділяється нині значна увага. Так, філософський аспект культури спілкування розглядають Л. Буєва, М. Каган, А. Рязяєв та ін. Комунікація як соціокультурний процес вирізняється в працях Б. Ананьєва, О. Бодальова, В. Семиченко, І. Тимченко, Т. Яценко та ін. Особливий інтерес мають дослідження, що розкривають культуру спілкування в інформаційному суспільстві (дослідження Н. Богомолової, В. Зінченка та ін.). Теоретичне осмислення культури спілкування особистості як складника моральної знаходимо в роботах А. Арнольдова, І. Беха, В. Давидовича,

Л. Когана, В. Межуєва, В. Сухомлинського та ін. У працях К. Апеля, К. Черрі, А. Димера, В. Кульмана наголошується на необхідності створення нової етики людських взаємин, пошуку таких універсальних цінностей, які були б укорінені в «життєвому світі» людини, пов'язані з повсякденним буттям і водночас сприяли порозумінню людства в цілому. На думку Ю. Габермаса, саме моральний зміст взаємин на діалогічній основі здатний забезпечити втрачену єдність між людиною, суспільством і природою.

Метою нашої роботи є вирішення форм та методів формування діалогічного стилю спілкування в контексті «особистість – суспільство – природа» в соціокультурному просторі сучасної школи.

Виклад основного матеріалу. В соціальному аспекті комунікативна культура є певним рівнем комунікативних і соціальних властивостей особистості і виявляється у вмінні розв'язувати різноманітні життєві проблеми засобами спілкування, налагоджувати міжособистісні стосунки на різних рівнях, здійснювати адекватну самореалізацію й адаптацію в сучасному суспільстві [6]. Як зазначає Л. Орбан-Лембрик, у структурі особистості комунікативні властивості є інтегральними її характеристиками, за їх допомогою здійснюється взаємозв'язок із соціумом, сприйняття та відображення соціальних відносин, забезпечуються контакти між людьми. Вони характеризують особистість крізь призму її можливостей як конкретного і реального учасника спільної з іншими людьми діяльності, визначають її соціальну ефективність [5].

Багатоаспектність її змісту зумовлює і багатокомпонентність її структури, яка містить такі складові:

– *світоглядну*: система поглядів, переконань, знань і цінностей, етичних і естетичних норм;

– *мотиваційну*: мотиви комунікативної поведінки, комунікативні установки;

– *власне комунікативну*: комунікативні вміння і навички (вербальні і невербальні), культура і змістовність мовлення;

– *емоційно-вольову*: емпатія, тактовність, витримка, толерантність;

– *конструктивну*: адекватне сприйняття і самооцінка, комунікативно-рефлексивні здібності, здатність прогнозувати розвиток взаємостосунків і взаємодії [7].

Отже, в сучасній моделі культури спілкування особистості спостерігається розширення і оновлення світоглядної підструктури, пріоритет надається особистісному вибору ціннісних пріоритетів. Слід зазначити, що культура спілкування розширює свій функціональний простір від мікрорівня – спілкування із самим собою, мезорівня – соціальні групи, до макрорівня – діалог культур, цивілізацій і мегарівня – Всесвіт, планета, природа, людство в цілому. Ми опираємося на позиції вчених, що полягають у такому:

– необхідність формування діалогічності різнорідних структур ґрунтується на розумінні спільності долі людства і збереженні життя на Землі (В. Вернадський, Тейяр де Шарден);

– входження особистості у світ моральних життєвих сенсів і творчої діяльності може відбуватися тільки шляхом співрозуміння, співосмислення, співпереживання й прилучення до спільної творчості, що формує істинне гармонійне ставлення людини до світу, інших людей і до самого себе (М. Бахтін, І. Бех, В. Біблер, М. Хайдеггер та ін.).

В цьому контексті зростає значущість соціокультурного простору школи як чинника формування духовно-морального потенціалу особистості. Як стверджує Боритко М. М., соціокультурний виховний простір – це спеціально організоване педагогічне середовище, структурована система педагогічних чинників і умов становлення дитини. Характерні його ознаки – протяжність, структурність, взаємозв'язок і взаємозалежність елементів, його вирізненість із середовища, що приймається вихованцем особистісно. В такому просторі школяр набуває духовно-особистісного рівня і способу спілкування із світом [1, с. 10].

Процес формування у школярів навичок комунікативної діяльності на основі діалогічного підходу в школі проектується поетапно:

- діалог «Я – Я інший» – формування образу себе, осмислений у власній неповторності, унікальності й

суперечностях, особистісних моральних переживаннях, усвідомлення себе як унікального складника живої природи, позитивне самосприйняття, здатність до внутрішнього діалогу;

- діалог «Я – Інші» – формування морального образу інших людей, забарвленого власними емоціями, усвідомлення цінності іншої людини;
- діалог «Я – Природа» – формування ставлення до природи як рівноправного партнера по спілкуванню, перенесення моральних норм співіснування на природні явища, об'єкти;
- діалог «Я – Культури» – формування толерантності як основи комунікативної культури у сучасному полікультурному світі;
- діалог «Я – Всесвіт» – реалізація філософського, духовного рівня спілкування із Універсумом на основі погодженості із законами Всесвіту.

До механізмів формування культури такого взаєморозуміння належать: пізнання й розуміння людьми одне одного – ідентифікація, емпатія (виконана за іншого інтроспекція або здатність відчувати, бачити, вирізняти, відтворювати й діяльнісно реагувати на почуття й переживання інших людей, проникати в афективні стани, прилучатися до емоційного життя іншого); розуміння самого себе (саморефлексія); формування емоційного ставлення до людини (атракція); прогнозування поведінки партнера по спілкуванню (казуальна атрибуція).

Роль педагога полягає в орієнтації школярів на позитивне усвідомлення цінності себе, іншої людини, природи, розуміння та прийняття своїх емоцій і емоцій інших, формуванні та корекції на моральній основі психологічних і мислительних операцій комунікативного характеру (вербальних і невербальних), низки соціальних установок, необхідних для ефективного спілкування, активне використання їх емпатійних здібностей.

Процес формування навичок спілкування у контексті діалогу «Я – Я інший» прогнозується як внутрішній діалог, що забезпечується засобами внутрішньої мови чи у вигляді відображення образних уявлень, спонукає школярів до осмислення себе у своїй неповторності, унікальності й суперечностях, особистісних моральних переживаннях тощо. У цьому контексті як

один із найефективніших засобів формування діалогічної культури вирізняється соціально-психологічний тренінг, спрямований на усвідомлення багатоманітності проявів особистості у сучасному світі, що постійно міняється, на розвиток навичок ведення внутрішнього і зовнішнього діалогу, формування емоційної стійкості й гнучкості. Базові тренінгові техніки доповнюють вправи театральної педагогіки, драмогерменевтики, діалоги (філософський, ноосферний, універсумний), що забезпечують освоєння нових соціально значущих комунікативних умінь. Техніки психодрами – обмін ролями у ході дії, прийом «дзеркало» тощо) допомагає учням зрозуміти свій внутрішній стан і подивитися на себе очима іншого, зазирнути у потаємні куточки свого Я. Морально-психологічний ефект – творча спонтанність, катарсис (емоційне очищення), теле-двосторонній потік емоцій між учасниками, інсайт сприяє новому розумінню особистісної і міжособистісної комунікативної ситуації [4]. В ході його виокремлюється внутрішній діалог (формування спроможності до своєрідного внутрішнього самовиокремлення, самооцінки власного стану тощо), що забезпечує процес спілкування із собою, саморозуміння та самоприйняття. Такий індивідуальний діалог поступово перетворюється на зовнішній – поліпросторовий, об'ємний, в результаті чого формується сприйняття себе, іншої людини, природи як вищої життєвої цінності. У процесі формування навичок зовнішнього діалогу необхідно звертати особливу увагу на розвиток культури мовлення: вміння будувати свої висловлювання, зрозуміти й адекватно вербально реагувати на мову інших, встановлювати контакти, дотримуючись мовних і етичних правил спілкування та культури етикету. Це уможливило використання, поряд із іншими засобами, проведення тематичних «вітальень». Наприклад, підготовка до виконання ролі гостей «світського рауту» XIX і XX століття (одна із форм вітальні) уможливило знайомство із звичаями, традиціями, мовленнєвим етикетом людей цих епох, допомагає змодельовати умови, близькі до реальних, вирізнити інваріанти можливих фрагментів поведінки й спілкування, прояву себе в різних соціальних ролях тощо.

Тренінгові заняття «Я – Інші» спрямовані на формування у школярів вміння будувати гармонійні міжособистісні стосунки, що

ґрунтуються на повазі й визнанні цінності іншого, спонукають до активності (учасники прилучаються до спеціально організованих дій, програвання й обговорення ситуацій), спостереження (за поведінкою партнерів, партнерським спілкуванням), до морального вибору в пропонованих інтолерантних ситуаціях. Наприклад, такі заняття, як «Жити у мирі з собою й іншими», «Я, Ми, Інші», «Дозволь Іншим бути Іншими» сприяють усвідомленню й розумінню багатоманітності етнокультурних груп, знайомлять із поняттям націоналізму, етноцентризму, шовінізму, расизму. Педагогам слід враховувати, що негативні культурні й етнічні стереотипи використовуються молоддю в основному для групування на базі екстремістських цілей і викиду вікової агресивності, тому необхідно звертати увагу на розуміння умовності розрізнення людей за соціальними, релігійними, політичними й іншими ознаками, толерантного ставлення до переконань інших. Тренінг проводиться поетапно: «Хто ми?», «Хто вони?», «Ми і Вони». Результатом є усвідомлення школярами необхідності зробити «крок назустріч» іншим, прийняття іншого, вирізнення тих якостей, що є спільними для «нас» і «їх», сприйняття різноманітності мов, почуттів, переконань інших за принципом «соборності» – єдності людства (за М. Бердяєвим).

Особлива увага має приділятися формуванню комунікативних умінь у контексті ведення діалогу культур (адекватне сприйняття, розуміння, позитивне ставлення й оцінка представників груп, народів, їх стилю життя, морального світу, взаємного прийняття цінностей і норм). Діалог культур у навчально-виховному процесі застосовується для відображення багатоетнічної природи українського й світового суспільства – йдеться про культуру взаєморозуміння як інтегровану особистісну характеристику, що синтезує якості особистості, необхідні для адекватного сприйняття, розуміння, позитивного ставлення й оцінки представників груп, народів, їх стилю життя, морального світу, взаємного прийняття цінностей і норм. Під час тренінгових занять діалогу Я – Культури у школярів формуються навички соціокультурної компетентності як основи моральної поведінки людини у сучасному полікультурному світі. Наприклад, заняття «Зустріч із іншою культурою» уможливує

усвідомлення існування стереотипів щодо інших культур і народів, розвиток соціальної уваги у процесі взаємодії з їх представниками. Цьому сприяє і робота над проектами «Особливості культури української і «перекладної» реклами», «Розуміння гумору в народів різних країн», у ході виконання яких формуються уявлення про основні відмінності й особливості етикету різних культур, уміння співставляти їх у ситуаціях інкультурної комунікації тощо. Розвиток навичок такої взаємодії продовжується і в циклі ділових ігор «Зустріч на вищому рівні», що проектується як діалог культур: національних, расових, політичних, економічних, екологічних, зустріч цивілізацій (земних та позаземних) тощо. Школярі вчать розуміти політичні, національні, світоглядні особливості представників певної політичної, расової чи віддаленої в часі суспільної групи, сприймати думку й моральну позицію іншого, усвідомлювати невідворотність спільного шляху всього живого на Землі й у Всесвіті, спільну, погоджену діяльність на планеті і спільну відповідальність за її наслідки. Тобто, діалог культур спрямовує на спілкування у формі діалогу-розуміння.

Саме на таких принципах має проектуватися діалог із природою як унікальної і неповторної особистості (за В. Ясвіним) [8]. Формування навичок діалогічного спілкування із природою як рівноправним співбесідником відбувається в ході проведення еколого-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію морального ставлення школярів до природних об'єктів, розвиток перцептивних можливостей під час їх контактів з ними, розширення «індивідуального екологічного простору». Такі заняття, як «Природа і вчинок», «Як я розумію гармонію», «Ми – земляни» допоможуть школярам усвідомити взаємозв'язок природи і людини, необхідність гармонійного співіснування з об'єктами природи, своє суб'єктивне ставлення до неї.

Організація діалогу «Я – Універсум» – духовний рівень діалогічного спілкування – спрямований на формування у школярів здатності переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній світ, «...поєднання образу світу з моральними законами особистості» (С. Кримський) [3]. Як засоби реалізації цього завдання І. Дмитрієвська пропонує універсумний діалог як

діалог із собою, іншими, природою, Всесвітом, Вічністю, Істиною, Красою, що вільно торкається всього існуючого. Ознаками універсумного діалогу є творчий, а не руйнівний статус; основою його сенсотвірної моделі є «вживання» (отождоження із думками і почуттями співбесідника) [2, с. 24]. Важливо, щоб під час діалогічного спілкування школярі перебували у стані співпричетності із значущими проблемами людства, що у такій комунікативній взаємодії уможливує цілісне сприйняття соціальної дійсності. Формами і методами його реалізації є засідання філософських столів, універсумні, ноосферні, сократівські діалоги. Теми обговорень: «Ми – діти Галактики», «Енергія Всесвіту як прояв життя Всесвіту», «Добро і Зло у Всесвіті і земному житті», «Істина дорожче?», «Діалог релігії і науки», «Гармонія Всесвіту і душі» тощо. Результатом стане поглиблене розуміння соціальної значущості морального прояву культури спілкування як рівня універсумності, проєкції набутих діалогових навичок комунікації на Всесвіт, планету, природу.

Показником спрямованості особистості на діалогічний стиль спілкування є толерантність (терпимість до різних думок, неупереджене ставлення до людей і подій; у широкому значенні – стійкість до багатоманіття світу, етнічних, соціальних, культурних і світоглядних відмінностей) [6]. Виховання толерантності нині набуває планетарного значення як умова функціонування громадянського суспільства, виживання всіх і кожного в умовах глобальних криз та загрози знищення життя на планеті, безумовна необхідність, вимога ноосферного становлення цивілізації. Вчені (О. Асмолов, С. Братченко, В. Лекторський, Д. Зінов'єв, Рієрдон Бетті та ін.) вирізняють такі критерії й показники толерантної особистості: соціальне сприйняття партнерів, суб'єктів, інтерес до особливостей одне одного, готовність прийняти іншого таким, який він є; визнання рівності партнерів, відмова від домінування й насилля, усвідомлення багатоманітності людської культури, норм, вірувань, звичаїв, традицій, світоглядних позицій, вміння слухати й вислуховувати іншого, здатність до емпатії (співчуття, співпереживання), конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, готовність до практичної взаємодії на основі згоди, але

з урахуванням як власних інтересів, так і інтересів партнера, з правом відстоювати ці інтереси.

Висновки. Світ стає єдиним цілим, і спілкування на діалогічній основі набуває на початку XXI століття особливої соціальної і екзистенційної значущості. Воно є умовою досягнення особистістю гармонії з собою і оточуючою дійсністю, повноцінного буття і розвитку в суспільстві, що переходить на ноосферний шлях розвитку, характеризує її як громадянина планети. Проблема діалогічної комунікації суспільства XXI століття потребує подальшої поглибленої розробки теоретичних і організаційно-методичних основ її реалізації в соціокультурному просторі сучасної школи.

Список використаних джерел і літератури

1. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания / Науч. ред. Н. К. Сергеев / Н. М. Борытко. – Волгоград: Перемена, 2001.
2. Дмитриевская И. В. Ноосферный диалог: системно-герменевтический анализ / И. В. Дмитриевская // Вестник Ивановского государственного университета. – Вып. 2. – 2001. – С. 19–33.
3. Кримський С. Принцип духовності XXI століття / С. Кримський // Директор школи. – 2003. – № 8 (лютий). – С. 4.
4. Морено Я. Психодрама / Пер. с англ. / Я. Морено. – М. : Апрель-Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2001. – 528 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : Посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Обрис, 2003. – 321 с.
6. Словарь по этике / Под ред. А. А. Гусейнова и И. Кона. – 6-е изд. – М. : Политиздат, 1989. – 447с.
7. Тернопільська В. Теоретичні аспекти феномена «соціально-комунікативна культура» / В. Тернопільська // Вісник Львівського ун-ту: Серія педагогічна / Вип. 22. – 2007. – С. 44–50.
8. Ясвин В. А. Особенности личностного отношения к природе в подростковом и юношеском возрасте / В. А. Ясвин // Вопросы психологии – 1995. – № 4. – С. 19–28.